
Janko Pleterški

Sovjetska razlaga nemško-sovjetskega pakta iz avgusta 1939*

Šestinpetdeset let po izidu knjige se ne piše recenzija. Želim le opozoriti na vir, najden po naključju v ljubljanskem antikvariatu. Vsaj zame, ki nisem sovjetolog, je bila najdba te knjige zanimivo odkritje. Gre za dokument, ki neposredno priča, kako so se po sklenitvi nemško - sovjetske pogodbe o nenapadanju z dne 23. avgusta 1939 na mah spreobrnili nazori uradne politike Sovjetske zveze o mednarodnih odnosih. Redakcija slovarja je bila sklenjena 2. decembra 1939. Trije meseci so zadostovali, da so nekatera gesla očitno dobila novo besedilo. Časovno zadnji mednarodni dogodek, zapisan v slovarju, ima celo še isti datum, 2. december 1939! Tega dne je bila v Moskvi podpisana pogodba ZSSR s Finsko demokratično republiko o medsebojni pomoči in prijateljstvu. Sovjetska zveza je tej satelitski državni tvorbi, ki naj bi izpodrinila zakonito finsko vlado, ki je 30. novembra 1939 Moskvi napovedala vojno, odstopila ozemlje Sovjetske Karelrije, od nje pa bi dobila strateške popravke meje na Karelski kopenski ožini, severno od Leningrada.

Geslo o odločilnem novem dejstvu v sovjetski zunanji politiki, "Sovjetsko - nemška pogodba o nenapadanju" (23. avgust 1939), seveda molči o pozneje tako vztrajno zatajevanem skrivnem dodatku o delitvi Poljske, o baltskih državah in o Besarabiji. Poudarja, da z njo obe državi stremita k temu, da bi za daljši čas okrepili medsebojne odnose. Za označitev evropskega pomena pogodbe navaja slovar besede zunanjega ministra Molotova: "Sovjetsko - nemška pogodba o nenapadanju označuje obrat v razvoju Evrope, obrat v smer izboljšanja odnosov med dvema največjima državama Evrope. Ta pogodba ne pomeni odstranitev nevarnosti vojne z Nemčijo samo za nas, ampak zožuje polje možnih vojaških spopadov v vsej Evropi in tako služi splošnemu miru; - (pogodba) nam mora zagotoviti nove možnosti naraščanja moči, okrepitev naših pozicij, nadaljnjo rast vpliva Sovjetske zveze na mednarodni razvoj."

Zgovornejše je geslo "Sovjetsko - nemška pogodba o prijateljstvu in meji med ZSSR in Nemčijo" (28. septembra 1939). Ta pogodba je določila "točno mejo med obojnimi državnimi interesi na ozemlju nekdanje poljske države". Poljska, ki jo je Nemčija napadla skoraj neposredno po sklenitvi pogodbe Ribbentrop - Molotov, je torej pokopana kot "nekdanja". Pogodba določa, da sovjetska oz. nemška vlada "izvajata neogibno državno preureditev" vsaka na svojem delu tega (poljskega) ozemlja. Še več: "Obe državi štejeta to preureditev za up zbujujoč temelj nadaljnega razvoja prijateljskih odnosov med narodi Nemčije in ZSSR."

* Političeskij slovar, ured. G. Aleksandrov, V. Galjanov in N. Rubinštejn, Gosudarstvennoje izdateljstvo političeskoj literatury, (Moskva), 1940.

In še več: "Obe državi odklanjata vsako vmešavanje tretjih držav v to rešitev in ne priznavata nikomur pravice vmešavati se v zadeve dveh sosednjih držav, ki želita živeti v miru in prijateljstvu, ne glede na razlike v svetovnih nazorih in političnih sistemih. Pogodba je dokončno uredila vprašanja, ki so nastala zaradi razpada poljske države, in s tem je postavila trden temelj za trajen mir v Vzhodni Evropi." In še: "Mirovna prizadevanja obeh dežel se niso omejila na ta akt. Hkrati z njim sta sovjetska in nemška vlada priobčili izjavo, v kateri izražata mnenje, da bi likvidacija sedanje vojne med Nemčijo z ene in Anglijo pa Francijo z druge strani, ustrezala interesom vseh narodov. Sovjetska in nemška vlada sta izjavili, da usmerjata vse svoje napore k temu, da bi bilo čimprej mogoče doseči ta cilj." Končno vrhunec: "Če bi se izkazalo, da so njuna prizadevanja neuspešna, pade odgovornost za nadaljevanje vojne na Anglijo in Francijo." - Svet je imel nad čem strmeti!

V povojnih zgodovinskih razpravljanih o posledicah sovjetsko - nemške pogodbe se veliko govori o tem, da je Sovjetska zveza takrat odstopila od zavračanja fašizma itd. O tem dobimo razločno podobo, če pogledamo gesla: Fašizem, Narodnyj front, Dimitrov, Lejpcigskyj process, Gestapo, Germanija, Italija, Tretja imperija, Vtoraja imperjalističeskaja vojna (ni gesel antifašizem, Hitler, Mussolini, totalitarizem, tudi nacionalsocializma ni, celo ne antikomintrnskega pakta).

Fašizem je zdaj ena izmed oblik odkrite buržoazne diktature; nastopil je kot posledica razklanosti delavskega gibanja (kriva je izdajalska politika socialne demokracije) in obenem kot posledica šibkosti buržoazije, ki ne zmore več vladati s starimi metodami parlamentarizma in buržoazne demokracije. Fašistične stranke skušajo pridobiti malomeščanske množice trdeč, da so proti razrednemu boju in da uničujejo marksizem. Ščuvajo narode drugega proti drugemu in propagirajo rasno teorijo. Fašistična ureditev je zavladala v vrsti evropskih držav. Izrecno je omenjena samo Italija. Nacionalsocialisti niso označeni kot fašisti, priložnostno le kot buržoazna reakcija oz. kot stranka, katere začetnik je Hitler in ki je prišla januarja 1933 v Nemčiji na oblast in zdaj to državo razglaša za tretje cesarstvo. Pojem fašizem se v drugih geslih sploh ne pojavlja, z edino izjemo gesla o Italiji, v kateri obstaja diktatura fašistične stranke kot oblika državne ureditve. Teror te diktature je 1926 prisilil KPI, da je šla v ilegalo.

Beseda fašizem se ne pojavi v geslu o leipziškem procesu, niti pri junaku procesa Georgiju Dimitrovu niti pri VII. kongresu Kominterne 1935 in ne pri ljudski fronti, vse je zreducirano na pojem boja proti buržoazni reakciji. Vsebinsko je ta redukcija utemeljena v geslu o "drugi imperialistični vojni". Govori o odnosih med "imperialističnimi državami", ki so pripeljali do vojne. Takšne države so brez razlike Italija, Nemčija, Anglija, Francija, Japonska, z agresivnimi dejanji pa so izrecno obremenjene Italija (napad na Abesinijo in intervencija proti Španski republiki, zasedba Albanije), Nemčija (intervencija v Španiji, priključitev Avstrije, razkosanje in uničenje Češkoslovaške, Klajpeda) in Japonska (napadi na Kitajsko). Kot značilna črta vojne se ugotavlja, da so jo "na začetku vodile in razvemale

Nemčija, Italija in Japonska, medtem ko sta se Anglija in Francija, proti katerima je vojna bila usmerjena, izmikali, se umikali in korak za korakom popuščali", pri čemer sta opustili politiko kolektivne varnosti in razglašali nevmešavanje. Vse to je dajalo "enostranski" (odnobokij) značaj vojni (pravzaprav odnosom, ki so pripeljali do vojne). Bistvo je bilo v tem, da so želeli pognati Nemčijo v vojno proti ZSSR. To je preprečila sovjetsko-nemška pogodba 23. avgusta 1939, nato še pogodba 28. septembra in skupna nemško-sovjetska izjava o likvidaciji spopada Anglije in Francije z Nemčijo (kakor že navedeno). Zdaj pride ključna ugotovitev: "Sovjetsko-nemška izjava ni naletela na podporo Anglije in Francije. Na ta način sta se kot agresor in netilec vojne izkazali obe največji državi Zahodne Evrope, ki sta napadli Nemčijo in ki se vojskujeta za kolonije in za svetovno gospostvo."

Spričo takšnih stališč ne preseneča podatek ameriškega diplomatskega zgodovinarja L. C. Gardnerja, da je septembra 1939 bila prva skrb Londona, kako zagotoviti, da bo Sovjetska zveza zares ostala nevtralna v vojni, ki se je začela. Spričo sovjetsko-nemškega pakta so bili vsi v strahu. Podsekretar v Foreign Officeu Robert Vansittard je tedaj zapisal na rob predloga za nov poskus sporazuma z ZSSR: "Upam, da ne bomo več grizljali kakršnekoli ruske vabe. Edina misel mora zdaj biti, kako potolči Nemčijo. Če zmoremo to, se bomo potem mogli ukvarjati s Stalinom in njegovim psevdo-komunizmom, katerega je ravno tako treba uničiti kakor nacizem." - Zdaj je bil problem to, kako potolči Nemčijo, pripominja Gardner. (Spheres of Influence, London 1993, str. 65.) Toda problem se je do dne, ko je Hitler napadel Sovjetsko zvezo, izkazoval kot vse bolj grozljiv in vse težje rešljiv. Naj so bili nazori "Političnega slovarja" konec leta 1939 še tako absurdni, rešitev je prinesel napad Nemčije na Sovjetsko zvezo.

Prijatelj Slovenije iz Londona mi opisuje, kako je doživel dan tega napada: "Nikoli ne bom pozabil, kako je Churchill 21. ali 22. junija 1941 pozdravil najnovejše žrtve Hitlerjeve agresije kot dobrodošle zaveznike; tedaj smo tu vsi občutili isto. Še posebno mi je ostalo v spominu, kako je v svoji radijski oddaji ta večer rekel: naše molitve so z vami v Rusiji, in morda tudi vaše, kajti (in še danes slišim njegov zveneči glas), "there are times when all men pray." ("so časi, ko vsi ljudje molijo"). Pravijo, da je tedaj - zasebno - tudi rekel: "Če bi Hitler napadel samega Satana, bi tudi njega pozdravil kot zaveznika."

V Ljubljani je jutro zatem Marko Natlačen, vodja SLS, bivši ban, tedaj že predsednik 'konzulte', dejal profesorju Francetu Koblarju, ko sta se srečala pri Tromostovju: "Božji mlinci so začeli mleti." (Zapis mojega pogovora s predsednikom Slovenske Matice Francetom Koblarjem, dne 28. septembra 1971, Glasnik Slovenske matice, 14, 1990, št. 1-2, 21-22.) Izjava se je Koblarju slejkoprej zdela čisto nedvoumna v smislu, da gre za začetek poraza nemških okupatorjev Slovenije, saj je tudi v času mojega pogovora z njim še vedno menil, da Natlačen ni bil zares "kvizling". Danes, ko pišejo novi zmagovalci novo zgodovino, pa bi se lahko, v dvomih z nami vred, Koblar vprašal, koga je Natlačen pravzaprav videl v vlogi "božjega mlinarja", Stalinovo Rdečo armado ali Wehrmacht Adolfa Hitlerja...?